

VRCHOLNĚ STŘEDOVĚKÁ VÁPENKA Z PANENSKÉ ULICE V BRNĚ

PETR HOLUB

V měsících květnu až prosinci 2009 probíhala první etapa archeologického výzkumu na stavbě parkovacího domu v ulici Panenská v Brně. Lokalita je situovaná v intravilánu města, poblíž městských hradeb. Archeologický výzkum zasáhl prostor tří středověkých parcel v těsném sousedství bývalého kláštera dominikánů. Již od 14. století měla ulice svůj dnešní název (platea Monialium), související s nárožním „markrabským“ domem tehdy v držbě starobrněnských cisterciáků (Flodrová 1997, 176). Náležela čtvrti Veselé (quartale Letorum). Podle zápisů z rejstříků městské sbírky z poloviny 14. stol. se jednalo o periferní, méně zdaněné městiště s daní 0,5 groše. V Panenské ulici bylo podle rejstříku z r. 1348 26 domů. Jejich vlastníci byli v opisech rejstříku zřídka uváděni a v letech r. 1346 a 1350 jsou shrnuti pod označením „pauperes de platea Monialium“. Některá městiště lze rekonstruovat až na základě situace z r. 1645 spolu se zápisy pamětní knihy a sledu rejstříků z poloviny 14. stol. (Vičar 1965, 262) Významným vodítkem při rekonstrukci nám však zůstává i stabilní katastr z roku 1825.

V bezprostřední blízkosti dodnes dochovaného reliktu městské hradby byla archeologickým výzkumem zachycena vápenická pec s.j. 656=751 (Obr. 1). Nálezová situace pece byla výrazně porušena mladším výkopem suterénu dřevohliněného domu vybudovaného ve dvou po sobě následujících stavebních fázích. Již dříve, snad v první polovině 20. století byl v těchto místech v rámci asanace zástavby původní svažité terén výrazně snížen a reliktů zkoumaných objektů jsou tak dochovány pouze v nejnižších úrovních jejich zásypů. Horní úrovně zásypů padly za oběť srovnání terénu pro parkovou úpravu místa. V této souvislosti byla také podezděna konstrukce městské hradby.

Výkop vápenické pece byl bezprostředně po ukončení jejího provozu využit pro vybudování suterénu dřevohliněného domu na obdélném půdoryse o rozměrech 5,5 x 4,2 m. Úroveň dna původní pece a podlahy následně vystavěného sklepa se v podstatě shodují, takže pec byla výstavbou podsklepeného domu zcela zničena. Patrná byla pouze v podobě propáleného dna v podlaze suterénu domu. Na propálené úrovni dna pece s.j. 1310 byla pozorována vrstva bílého vápna – původního produktu pece s.j. 1308. Další výplně byly odstraněny v souvislosti s výkopem mladšího suterénu (Obr. 3).

V půdoryse bylo sledováno propálené dno pece s.j. o rozměru vypalovací komory 3,25 x 3 m (Obr. 2, 4). Ze severní strany byla pec obsluhována dvěma topnými kanály ústícími do prostoru předpecí. Zahloubený obslužný prostor pece byl přístupný několika stupni ze severní strany. Předpecí obdélného půdorysu dosahovalo rozměru 3,75 x 2 m.

Jak je již výše zmíněno, původní terén v dotčeném prostoru byl již v minulosti snesen v rámci parkových úprav. Povrch geologického podloží – půdního typu lze předpokládat na niveletě cca 225,00 – 226,00 m.n.m. Komora pece tak byla zahloubena 3–4 metry do okolního terénu.

Nalezené zařízení lze přiřadit k typům jámových vápenických pecí obdélné varianty s plentou. Zkoumaná pec byla obsluhována dvěma topnými kanály. Podobná zařízení se u nás začínají objevovat především s rozmachem a specializací vápenictví (Kos 2000, 45). Podobné pece byly již dříve v Brně

zachyceny např. v areálu minoritského kláštera (Procházka 1998, 281), na Jakubském náměstí (Holub et al. 2006, 175), v Rašínově ulici (Holub et al. 2010, 415) či v extravilánu města v prostoru Moravského náměstí (Kolařík – Peška 2006, zde i lokalizace dalších brněnských vápenických pecí).

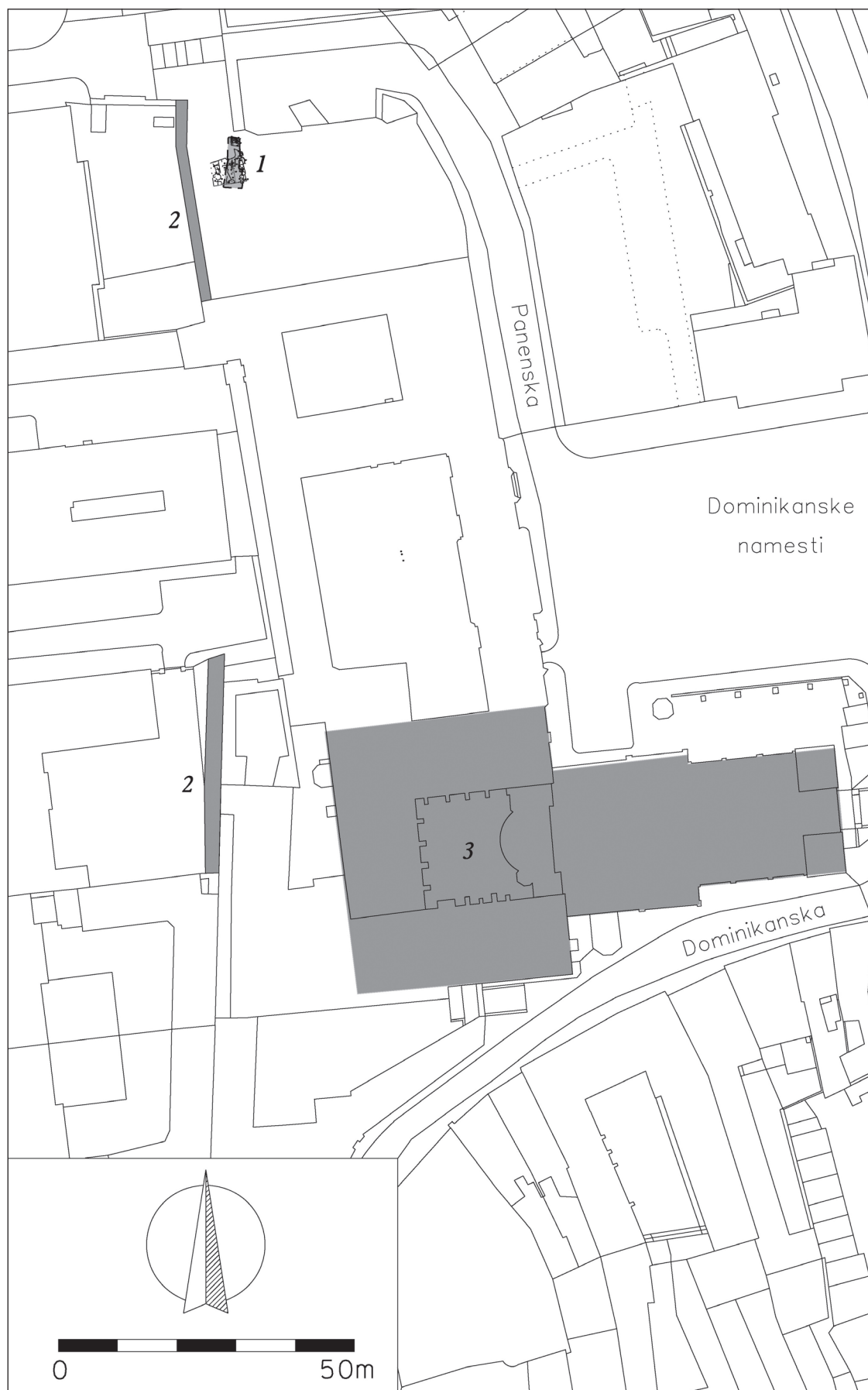
Vzhledem k absenci zásypů pece odstraněných v souvislosti s výstavbou mladších objektů nelze zánik zařízení jednoznačně datovat. Opřít se v tomto případě můžeme pouze o nálezový materiál vyzvednutý ze zásypů stupňovité vstupní šije předpecního obslužného prostoru. Nepočtený soubor zlomků keramiky lze datovat do 1. poloviny 13. století, v souboru se však vyskytuje několik mladších intruzí. První fáze stratigraficky následujícího suterénu (s.j. 1300, 1305) zaniká podle nalezeného keramického materiálu po polovině 13. století. Následující fáze dřevohliněné zástavby pak zaniká na přelomu 13. a 14. století. V rámci komunikačních vrstev ve dně 2. fáze suterénu bylo nalezeno dobové falzum rakouského feniku z období kolem roku 1300¹. Vápenická pec nalezená v Panenské ulici tedy pravděpodobně fungovala v průběhu 1. poloviny 13. století. V tomto období reprezentuje měšťanskou zástavbu především horizont dřevozemních staveb (Holub et al. 2005). Zděné stavby využívající vápenné malty lze sledovat pouze v případě budovaného městského opevnění a významných staveb sakrálních. V nejbližším okolí nalezené vápenické pece tak můžeme uvažovat o využití její produkce v rámci výstavby bezprostředně přiléhajícího městského opevnění budovaného již okolo roku 1243 (Kolařík 2008, 124), nebo nedalekého kláštera dominikánů, jehož nejstarší fázi můžeme datovat do období 1. poloviny 13. století (Dřimal 1947; Holub – Merta – Peška – Zúbek 2003, 42, 56–57).

Poznámka

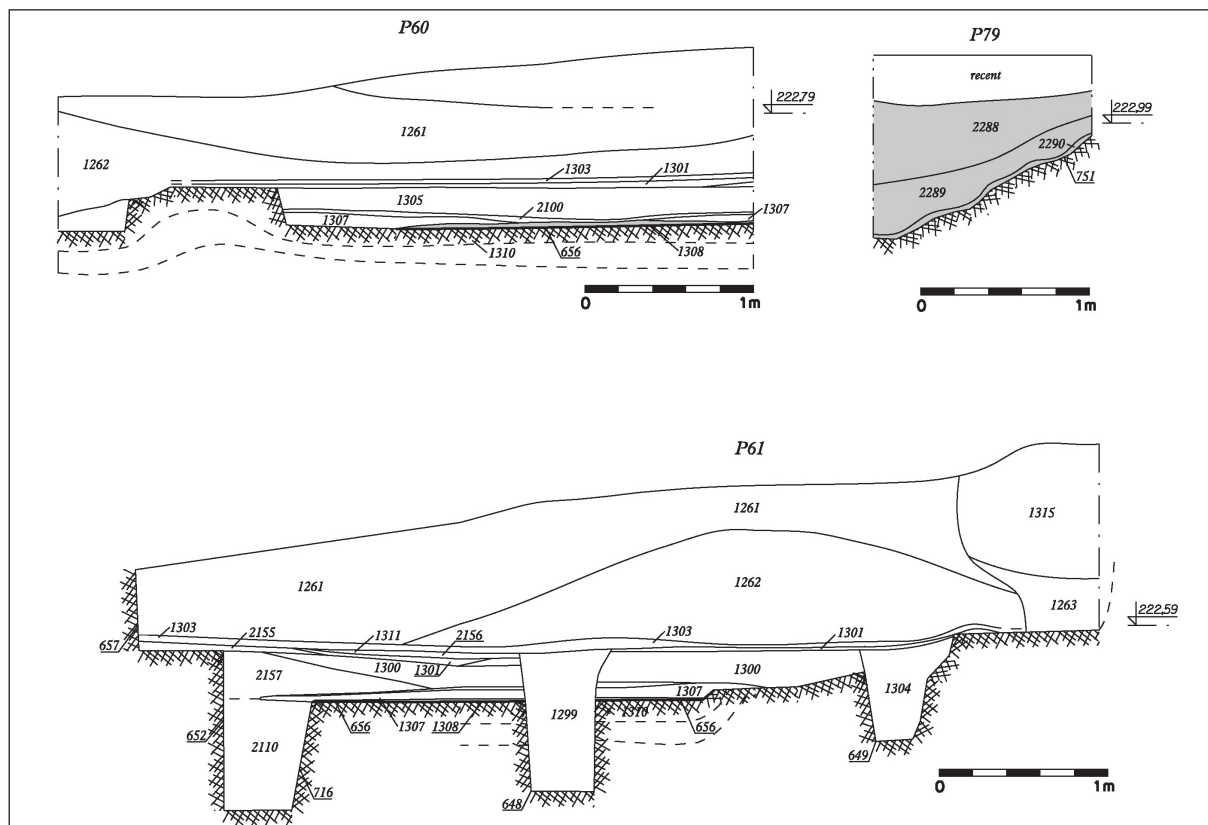
1) Za předběžné určení děkuji Mgr. Kamilu Smíškovi.

Literatura

- Dřimal, J. 1947: Zemský dům v Brně, Brno.
- Flodrová, M. 1997: Brněnské ulice a vývoj jejich názvů od 13. století po dnešek. Brno.
- Holub, P. – Merta, D. – Peška, M. – Zúbek, A. 2003: Poznámky k historické topografii Dominikánského náměstí, BMD 17, 41–77, 553–563.
- Holub et al. 2005: Holub, P. – Kolařík, V. – Merta, D. – Peška, M. – Zapletalová, D. – Zúbek, A. 2005: Ke stavu poznání nezděné měšťanské architektury vrcholně středověkého Brna, FUMA II, 44–101.
- Holub et al. 2006: Holub, P. – Kolařík, V. – Merta, D. – Peška, M. – Polánka, P. – Sedláčková, L. – Zapletalová, D. – Zúbek, A. 2006: Brno (okr. Brno-město), PV 47, 170–226.
- Holub et al. 2010: Holub, P. – Kolařík, V. – Merta, D. – Peška, M. – Sedláčková, L. – Zapletalová, D. – Zúbek, A. 2010: Brno (okr. Brno-město), PV 51, 395–433.
- Kolařík, V. 2008: Vrcholně středověké opevnění města Brna. FUMA V, Brno, 122–161.
- Kolařík, V. – Peška, M. 2006: Středověké vápenické pece z Moravského náměstí v Brně, AT 17, 30–42.
- Kos, P. 2000: Středověké vápenické pece v Brně a jeho okolí. Seminární práce na ÚAM FF MU Brno.
- Procházka, R. 1999: Archeologické výzkumy mendikantských klášterů v Brně, Pravěk NŘ 8/1998, 277 – 296.
- Vičar, O. 1965: Místopis Brna v polovici 14. století (prostor uvnitř městských hradeb), BMD 7, 242–283.

Obr. 1: Výřez katastrální mapy se zachycením nálezu vápenické pece (1), dochovaných úseků městské hradby (2) a areálu dominikánského kláštera (3)

Obr. 3: Řezy zachycenou vápenickou pecí (podbarveno šedě) a následnými zásypy suterénů dřev ohlíněných staveb

Obr. 4: Celkový pohled na dokopanou situaci vápenické pece s.j. 656=751.
Foto archiv Archaia Brno i.č. 19448-2009